

מסכת אבות

מסכת אבות

פרק ראשון

א. משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה.

הם אמרו שלשה דברים:

היו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סג לתורה.

ב. שמעון הצדיק היה משגיח כנסת הגדולה.

הוא היה אומר:

על שלשה דברים העולם עומד:

על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים.

ג. אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק.

הוא היה אומר:

אל תהיו כעבדים

המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס;

אלא הוו כעבדים

המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס;

ויהי מורא שמים עליכם.

ד. יוסי בן יועזר איש צרדה,

ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם.

יוסי בן יועזר איש צרדה אומר:

יהי ביתך בית נעד לחכמים,

והוי מתאבק בעפר רגליהם,

והוי שותה בצמא את דברייהם.

ה. יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר:

יהי ביתך פתוח לרנחה, ויהיו עניים בני ביתך,

ואל תרבה שיחה עם האשה.

באשתו אמרו, קל נחמר באשת חברו;

מכאן אמרו חכמים;

כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה -

גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה,

וסופו יורש גיהנם.

ו. יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי קבלו מהם.

יהושע בן פרחיה אומר:

עשה לך רב, וקנה לך חבר,

והוי דן את כל האדם לכף זכות.

ז. נתאי הארכלי אומר:

הרחק משכון רע, ואל תתחבר לרשע,

ואל תתנאש מן הפרענות.

ח. יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם.

יהודה בן טבאי אומר:

אל תעש עצמך כעורכי הדינין;

וכשיהיו בעלי דינין עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים;

וכשנפטרים מלפניך, יהיו בעיניך כזכאין,

כשקבלו עליהם את הדין.

ט. שמעון בן שטח אומר:

הוי מרבה לחקור את העדים;

והוי זהיר בדבריך, שמא מתוכם ילמדו לשקר.

י. שמעיה ואבטליון קבלו מהם.

שמעיה אומר:

אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות,

ואל תתנדע לרשות.

יא. אבטליון אומר:

חכמים, הזקרו בדבריכם!

שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים,

וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו,

ונמצא שם שמים מתחלל.

יב. הלל ושמאי קבלו מהם.

הלל אומר:

הוי מתלמידיו של אהרן,

אוהב שלום ורודף שלום,

אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

יג. הוא היה אומר:

נגד שמא - אבד שמה,

ודלא מוסיף - יסיף,

ודלא יליף - קטלא חזב,

ודאשתמש בתגא - חלף.

יד. הוא הִזָּה אומר :

אם אין אָנִי לִי, מי לִי?

וְכִשְׁאֲנִי לְעַצְמִי, מִה אָנִי?

וְאִם לֹא עֲכָשְׁיוּ, אֵימָתִי?

וְכָל הַעֲמָלִים עִם הַצְּבוּר, יִהְיוּ עֲמָלִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שְׂמִים,

שְׁזָכוּת אֲבוֹתָם מְסִיעָתוֹ וְצִדְקָתָם עוֹמְדָת לְעַד.

וְאַתֶּם, מַעֲלָה אָנִי עֲלֵיכֶם שְׂכָר הַרְבֵּה. כְּאֵלוֹ עֲשִׂיתֶם.

ג. הוּוּ זְהִירִין בְּרִשׁוֹת,

שְׂאִין מְקַרְבִּין לוֹ לְאָדָם אֶלָּא לְצִרְךָ עֲצָמוֹ;

נִרְאִין כְּאוֹהֲבִין בְּשַׁעַת הַנְּאִתָּן,

וְאִין עוֹמְדִין לוֹ לְאָדָם בְּשַׁעַת דְּחִקוֹ.

ד. הוּוּ הִזָּה אומר :

עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כְּרְצוֹנְךָ,

כְּדִי שְׂיַעֲשֵׂה רְצוֹנְךָ כְּרְצוֹנוֹ.

בְּטַל רְצוֹנְךָ מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ,

כְּדִי שְׂבִטַל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנְךָ.

הָלֵל אומר :

אֵל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצְּבוּר;

וְאֵל תִּתְאַמֵּן בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ;

וְאֵל תִּדְּוִן אֶת חֲבֵרְךָ עַד שְׂתִּגִּיעַ לְמִקְוָמוֹ;

וְאֵל תִּאֲמַר דְּבַר שְׂאִי אֶפְשֶׁר לְשִׁמוֹעַ, שְׂשׁוּפוֹ לְהַשְׁמִיעַ;

וְאֵל תִּאֲמַר "לְכַשְׂאֶפְנָה אֲשֶׁנָּה".

שְׂמָא לֹא תִפְנָה.

ה. הוּוּ הִזָּה אומר :

אִין בּוּר יִרְא חֲטָא, וְלֹא עִם הָאֲרָץ חֲסִיד,

וְלֹא הַבַּיִשׁוֹן לְמַד, וְלֹא הַקְּפָדוֹן מְלַמֵּד,

וְלֹא כָּל הַמְּרַבֵּה בְּסַחֲוֹרָה מַחֲכִים

וּבְמִקּוּם שְׂאִין אֲנָשִׁים - הַשְׂתַּדְּל לְהִיּוֹת אִישׁ.

ו. אִף הוּוּ רְאָה גְּלַגְלַת אַחַת שְׂצַפָּה עַל פְּנֵי הַמַּיִם,

אָמַר לָהּ :

עַל דְּאֲטַפְתְּ אֲטַפּוּךְ, וְסוּף מְטִיפִיךְ יְטוּפוּן.

ז. הוּוּ הִזָּה אומר :

מְרַבֵּה בְּשֶׁר - מְרַבֵּה רְמָה;

מְרַבֵּה נְכָסִים - מְרַבֵּה דְּאָגָה;

מְרַבֵּה נְשִׁים - מְרַבֵּה כְּשָׁפִים;

מְרַבֵּה שְׂפָחוֹת - מְרַבֵּה זָמָה;

מְרַבֵּה עֲבָדִים - מְרַבֵּה גְּזֵל;

מְרַבֵּה תוֹרָה - מְרַבֵּה חַיִּים;

מְרַבֵּה יְשִׁיבָה - מְרַבֵּה חֲכָמָה;

מְרַבֵּה עֲצָה - מְרַבֵּה תְּבוּנָה;

מְרַבֵּה צְדָקָה - מְרַבֵּה שְׁלוֹם.

טו. שְׂמָאִי אומר :

עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קְבֵעַ,

אָמוֹר מַעֲט וְעֲשֵׂה הַרְבֵּה,

וְהוּוּ מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסִבָּר פְּנִים יְפוֹת.

טז. רַבֵּן גְּמִלְיָאֵל הִזָּה אומר :

עֲשֵׂה לְךָ רַב, וְהִסְתַּלַּק מִן הַסִּפְקָא,

וְאֵל תִּרְבֵּה לְעֵשֶׂר אֲמָדוֹת.

יז. שְׂמַעוֹן בְּנוֹ אומר :

כָּל יָמֵי גְּדֻלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים,

וְלֹא מְצָאתִי לְגוֹף טוֹב אֶלָּא שְׂתִיקָה.

וְלֹא הַמְּדַרְשׁ הוּוּ הַעֵקֶר, אֶלָּא הַמַּעֲשֵׂה.

וְכָל הַמְּרַבֵּה דְּבָרִים מְבִיא חֲטָא.

יח. רַבֵּן שְׂמַעוֹן בֶּן גְּמִלְיָאֵל אומר :

עַל שְׂלֶשֶׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד;

עַל הַדִּין וְעַל הָאֲמָת וְעַל הַשְּׁלוֹם, שְׂנֵאָמַר : (זכריה ח טו)

אָמֹת וּבִישׁוּפְטֵי שְׁלוֹם יִשְׁפְּטוּ בְּשִׁיעָרֵיכֶם.

פֶּרֶק שְׁנִי

א. רַבִּי אומר :

אִיזוּהוּי דְּרַךְ יִשְׂרָה שְׂבִיבּוֹר לוֹ הָאָדָם?

כָּל שֶׂהִיא תִּפְאָרַת לְעוֹשִׂיהָ וְתִּפְאָרַת לוֹ מִן הָאָדָם.

וְהוּוּי זְהִיר בְּמִצְוָה קִלְהָ כְּבַחְמוּרָה,

שְׂאִין אֲתָהּ יוֹדַע מִתֵּן שְׂכָרְךָ שֶׁל מִצְוֹת.

וְהוּוּי מַחֲשֵׁב הַפְּסֵד מִצְוָה כְּנִגְדַּ שְׂכָרָה,

וְשָׂכַר עֲבָרָה כְּנִגְדַּ הַפְּסֵדָה.

וְהִסְתַּכַּל בְּשֶׁלֶשֶׁה דְּבָרִים, וְאִי אֲתָהּ בָּא לִידֵי עֲבָרָה;

דַּע מַה לְמַעֲלָה מִמֶּךָ :

עֵין רוּאָה וְאִזְוֹן שׁוֹמְעַת, וְכָל מַעֲשִׂיךָ בְּסִפְרָא נִכְתָּבִין.

ב. רַבֵּן גְּמִלְיָאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא אומר :

יְפָה תִּלְמוּד תוֹרָה עִם דְּרַךְ אֲרָץ,

שְׂיִגִיעַת שְׂנִיחָם מְשַׁפְּחַת עוֹן.

וְכָל תוֹרָה שְׂאִין עִמָּה מְלָאכָה,

סוּפָה בְּטִלָּה וְגוֹרְרַת עוֹן.

קנה שם טוב - קנה לעצמו;

קנה לו דברי תורה -

קנה לו חיי העולם הבא.

ח. רבן יוחנן בן זפאי קבל מהלל ומשמאי.

הוא הנה אומר:

אם למדת תורה הרבה - אל תחזיק טובה לעצמך,

כי לכך נוצרת.

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זפאי, ואלו הן:

רבי אליעזר בן הרקנוס, ורבי יהושע בן חנניה,

ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל,

ורבי אלעזר בן ערך.

הוא הנה מונה שבהן:

רבי אליעזר בן הרקנוס - בור סוד, שאינו מאבד טפה;

רבי יהושע בן חנניה - אשרי יולדתו;

רבי יוסי הכהן - חסיד;

רבי שמעון בן נתנאל - זרא חטא;

ורבי אלעזר בן ערך - מעין המתגבר.

הוא הנה אומר:

אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים,

ואליעזר בן הרקנוס בכף שניה -

מכריע את כלם.

אבא שאול אומר משמו:

אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים,

ורבי אליעזר בן הרקנוס אף עמקם,

ורבי אלעזר בכף שניה -

מכריע את כלם.

ט. אומר להם:

צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידיבק בה האדם.

רבי אליעזר אומר: עין טובה.

רבי יהושע אומר: חבר טוב.

רבי יוסי אומר: שכן טוב.

רבי שמעון אומר: הרואה את הנולד.

רבי אלעזר אומר: לב טוב.

אמר להם:

רואה אני את דברי אלעזר בן ערך,

שבכלל דבריו דבריכם.

אמר להם:

צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם.

רבי אליעזר אומר: עין רעה.

רבי יהושע אומר: חבר רע.

רבי יוסי אומר: שכן רע.

רבי שמעון אומר: הלנה ואינו משלם;

אחד הלנה מן האדם, כלנה מן המקום ברוך הוא,

שנאמר (תהלים לו כא):

למה רשע ולא ישלם, וצדיק זוזן וזותן.

רבי אלעזר אומר: לב רע.

אמר להם:

רואה אני את דברי אלעזר בן ערך,

שבכלל דבריו דבריכם.

י. הם אמרו שלשה שלשה דברים.

רבי אליעזר אומר:

יהי כבוד חברך חביב עליך כשליך,

ואל תהי נוח לכעוס;

ושוב יום אחד לפני מיתתך.

והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים;

והוי זהיר בגחלתן שלא תפנה,

שנשיכתן נשיכת שועל, ונקיצתן עקיצת עקרב,

ולחישתן לחישת שרף, וכל דבריהם כגחלי אש.

יא. רבי יהושע אומר:

עין הרע, ויצר הרע, ושנאת הבריות -

מוציאין את האדם מן העולם.

יב. רבי יוסי אומר:

יהי ממון חברך חביב עליך כשליך;

והתקן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירשה לך;

וכל מעשיך יהיו לשם שמים.

יג. רבי שמעון אומר:

הני זהיר בקריאת שמע ובתפלה;

וכשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע,

אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא,

שנאמר (ויאל ב,ט): 'כי זוזן ורזום הוא

ארה אפים ורב זוסד וגזום על הרעה';

ואל תהי רשע בפני עצמך.

יד. רבי אלעזר אומר:

הני שקוד ללמוד תורה;

נדע מה שתשיב לאפיקורוס;

נדע לפני מי אתה עמל,

ונאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעלתך.

טו. רבי טרפון אומר:

היום קצר, והמלאכה מרבה, והפועלים עצלים,

והשכר הרבה, ובעל הבית דוחק.

טז. הוא היה אומר :

לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה;
אם למדת תורה הרבה - נותנים לך שכר הרבה;
ונאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעלתך;
ודע: מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא.

פרק שלישי

א. עקביא בן מהללאל אומר :

הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה:
דע מאין באת, ולאן אתה הולך,
ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון.
מטפה סרוחה.
ולאן אתה הולך?
למקום עפר רמה ותולעה.
ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון?
לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא.

ב. רבי חנינא סגן הכהנים אומר :

הוי מתפלל בשלומה של מלכות,
שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו.

רבי חנינא בן תנדיון אומר :

שנים שיושבין ואין ביניהן דברי תורה -
הרי זה מושב לצים, שנאמר (תהלים א, א):
ובמושב לצים לא ישב;
אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה -
שכינה ביניהם,

שנאמר (מלאכי ג, טו):

אז נדברו יראי יי איש אל רעהו,
ויקשב יי וישמעו,

ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי וכלושיבי שבו
אין לי אלא שנים;

מנן שאפלו אחד שיושב ועוסק בתורה,
שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר?

שנאמר (איכה ג, כח):

ישב בדרך ויהם כי זטל עליו.

ג. רבי שמעון אומר :

שלשה שאכלו על שלחן אחד, ולא אמרו עליו דברי תורה -
כאלו אכלו מ'בזוי בותים' (תהלים קו, כח);

שנאמר (ישעיה כח, ח):

כי כל שלחנות מלאו היא צאה בלי מקום;

אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד,

ואמרו עליו דברי תורה -

כאלו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא,

שנאמר (יחזקאל מא, כב),

וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'.

ד. רבי חנניא בן חכניאי אומר :

הנעור בליחה, והמהלך בדרך יחידי,

והמפנה לבו לבטלה -

הרי זה מתחייב בנפשו.

ה. רבי חנוניא בן הקנה אומר :

כל המקבל עליו על תורה -

מעבירין ממנו על מלכות ועל דרך ארץ;

וכל הפורק ממנו על תורה -

נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ.

ו. רבי חלפתא איש כפר חנניה אומר :

עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהם,

שנאמר (תהלים פב, א):

'אלהים נצב בעדתי אלי'

ומנן אפלו חמשה? שנאמר (עמוס ט, א):

'ואגדתו על ארץ יסדה.'

ומנן אפלו שלשה? שנאמר (תהלים פב, א):

'בקרב אלהים ישפטי.'

ומנן אפלו שנים?

שנאמר (מלאכי ג, טו):

אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו

ויקשב ה' וישמעו וגו'.

ומנן אפלו אחד?

שנאמר (שמות כ, כ):

בכל המקום אשר אזכיר את שמי

אבוא אליה וברכתיה.

ז. רבי אלעזר איש ברתותא אומר :

תן לו משלו, שאתה ושלך שלו;

וכן בנדן הוא אומר (דברי הימים א, כט יד):

כי מבנה הכל ומיידה נתנו לך.

רבי שמעון אומר :

המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, ואומר:

מה נאה אילן זה! ומה נאה ניר זה! -

מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו.

ח. רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר :

כל השוכח דבר אחד ממשנתו -

מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו,

שְׁנֵאמֶר (דברים ד, ט) :

יִרְקֵה הַשָּׂמֶר לָךְ וְשִׁמֹּר זַפְיֶךָ מֵאֵד,
כִּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ.
יָכוֹל אֶפְלוּ תִקְפֶּה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ?

תְּלַמּוּד לֹאמֵר (שם) :

יִפְּזֵן יָסוּרוּ מִלְּבַבְךָ כָּל זִמְיָה' -
הָא אֵינוּ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ עַד שֶׁיִּשָּׁב וְיִסְרַח מִלְּבוֹ.

ט. רבי חנינא בן דוסא אומר :

כָּל שִׁירָאֵת חֲטָאוֹ קוֹדְמָת לְחֻמְתָּו -
חֻמְתָּו מִתְקַיְמָת;
וְכָל שִׁחְמָתוֹ קוֹדְמָת לִירָאֵת חֲטָאוֹ -
אֵין חֻמְתָּו מִתְקַיְמָת;
הוּא הִיָּה אֹמֵר :

כָּל שִׁמְעֵשׂוֹ מְרַבֵּין מִחֻמְתָּו -
חֻמְתָּו מִתְקַיְמָת;
וְכָל שִׁחְמָתוֹ מְרַבָּה מִמְעֵשׂוֹ -
אֵין חֻמְתָּו מִתְקַיְמָת.

י. הוא הִיָּה אֹמֵר :

כָּל שְׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימָנוּ -
רוּחַ הַמְּקוֹם נוֹחָה הֵימָנוּ;
וְכָל שְׂאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימָנוּ -
אֵין רוּחַ הַמְּקוֹם נוֹחָה הֵימָנוּ.

רבֵי דוֹסָא בֶן הַרְפִּינָס אֹמֵר :

שְׁנָה שֶׁל שְׁחִרְיָת, וַיִּין שֶׁל צְהָרִים,
וְשִׁחַת הִילָדִים, וְיִשִּׁיבַת בְּתֵי כְּנִסְיוֹת שֶׁל עַמֵי הָאָרֶץ -
מוֹצִיאֵין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם.

יא. רבי אלעזר המודעי אומר :

הַמְחַלֵּל אֶת הַקְּדוֹשִׁים, וְהַמְבַזֶּה אֶת הַמוֹעֲדוֹת,
וְהַמְלַבֵּין פְּנֵי חֲבָרֵי בְּרַבִּים,
וְהַמְפַרֵּר בְּרִיתוֹ שֶׁל אֲבִרְהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם,
וְהַמְגַלֵּה פְּנִים בְּתוֹרָה שֶׁלָּא כְּחֻלְכָּהּ,
אֶף עַל פִּי שֶׁיִּשַׁע בְּגִדוֹ תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים -
אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

יב. רבי ישמעאל אומר :

הָוֵי קַל לְרֹאשׁ, וְנוֹחַ לְתַשְׁחֹרֵת,
וְהָוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּשִׂמְחָה.

יג. רבי עקיבא אומר :

שְׁחוֹק וְקִלּוֹת רֹאשׁ מְרַגְלִין לְעַרְוָה.

מִסוּרָת - סִיג לְתוֹרָה.

מַעֲשָׂרוֹת - סִיג לְעֵשֶׂר.

נְדָרִים - סִיג לְפְרִישוֹת.

סִיג לְחֻמְמָה - שְׂתִיקָה.

יד. הוא הִיָּה אֹמֵר :

חֲבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְצַלְם;

חֲבָה יִתְרָה נוֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְצַלְם, שְׁנֵאמֶר (בראשית ט, ו) :

'בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם'.

חֲבִיבֵינוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאוּ בְּנִים לְמִקּוֹם;

חֲבָה יִתְרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרָאוּ בְּנִים לְמִקּוֹם,

שְׁנֵאמֶר (דברים יד, א) :

'בְּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם'.

חֲבִיבֵינוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּתְּנָן לָהֶם כָּלֵי חֻמְדָּה;

חֲבָה יִתְרָה נוֹדַעַת לָהֶם,

שֶׁנִּתְּנָן לָהֶם כָּלֵי חֻמְדָּה שֶׁבּוּ נִבְרָא הָעוֹלָם,

שְׁנֵאמֶר (משלי ד),

'כִּי לְקָחוּ טוֹב זָתַתִּי לָכֶם, תוֹרָתִי אֶל תַּעֲזוּבוּ'.

טו. הכל צפוי, והרשות נתונה;

וּבְטוֹב הָעוֹלָם נָדוּן;

וְהַכֹּל לְפִי רֵב הַמַּעֲשֶׂה.

טז. הוא הִיָּה אֹמֵר :

הַכֹּל נִתּוּן בְּעַרְבוֹן, וּמִצוֹדָה פְּרוּסָה עַל כָּל הַחַיִּים.

הַחֲנוּת פְּתוּחָה, וְהַחֲנֻנִי מְקִיף,

וְהַפְּנִקָס פְּתוּחַ, וְהַיָּד כּוֹתֶבֶת,

וְכָל הַרוֹצֵה לְלוֹת - יָבוֹא וְיִלְנֶה,

וְהַגְּבָאִים מְחִזְרִים תְּדִיר בְּכָל יוֹם,

וְנִפְרָעִין מִן הָאָדָם מִדַּעְתּוֹ וְשִׁלָּא מִדַּעְתּוֹ,

וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַה שֶׁיִּסְמָוְכוּ,

וְהַדִּין - דִּין אֲמָת, וְהַכֹּל מִתְקַן לְסַעוּדָה.

יז. רבי אלעזר בן עזריה אומר :

אִם אֵין תוֹרָה - אֵין דֶּרֶךְ אֲרָץ;

אִם אֵין דֶּרֶךְ אֲרָץ - אֵין תוֹרָה.

אִם אֵין חֻמְמָה - אֵין יִרְאָה;

אִם אֵין יִרְאָה - אֵין חֻמְמָה.

אִם אֵין בִּינָה - אֵין דַּעַת;

אִם אֵין דַּעַת - אֵין בִּינָה.

אִם אֵין קַמַח - אֵין תוֹרָה;

אִם אֵין תוֹרָה - אֵין קַמַח.

הוא הִזָּה אומר :

כל שְׁחַכְמָתוֹ מְרַבָּה מִמַּעֲשָׂיו, לָמָּה הוּא דוֹמָה?
לֵאמֹר שְׁעַנְפִּיו מְרַבִּין וְשִׂרְשָׁיו מַעֲטִין,
וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקְרָתוֹ וְהוֹפְכָתוֹ עַל פָּנָיו,

שְׁנַאֲמַר (ירמיה יז, ח) :

וְהִיָּה כְּעֵרְעֵר בְּעֵרְבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא טוֹב,
וְיִשְׁכַּן וְזָרְרִים בְּמִדְבָּר אֲרִיז מְלוֹזָה וְלֹא תִשָּׁב.

אָבֵל כֹּל שְׁמַעֲשָׂיו מְרַבִּין מִחֻכְמָתוֹ, לָמָּה הוּא דוֹמָה?

לֵאמֹר שְׁעַנְפִּיו מַעֲטִין וְשִׂרְשָׁיו מְרַבִּין,

שְׁאֲפְלוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבְּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ,

אִין מְזִיזִין אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ, שְׁנַאֲמַר (ירמיה יז, ח) :

וְהִיָּה כְּעֵץ שֶׁתוֹלַע עָלָיו מִיָּמִים וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שִׂרְשָׁיו,

וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא זֶמֶן, וְהִיָּה עֹלָהוּ רַעֲוֹן,

וּבְשָׂנֵת בְּעֵרַת לֹא יִדְאָג, וְלֹא יִמְיֵשׁ מַעֲשָׂוֹת פְּרִי.

יח. רבי אלעזר חסמא אומר :

קנין ופתיחי נדה - הן הן גופי הלכות;

תקופות וגמטריאות - פרפראות לחכמה.

פרק רביעי

א. בן זומא אומר : אינהו חכם?

הלומד מכל אדם, שְׁנַאֲמַר (תהלים קיט),

מִכָּל מוֹלְמָדֵי הַשִּׁכְלָתִי.

אינהו גבור?

הכובש את יצרו, שְׁנַאֲמַר (משלי טז) :

טוֹב אֲרֵץ אֲפִים מִזְּבוֹר וּמִשִּׁל בְּרוּזוֹ מוֹלְכֵד עֵיר.

אינהו עשיר?

השומח בחלקו, שְׁנַאֲמַר (תהלים קכח) :

'יִגְיֵעַ כִּפְיָהּ כִּי תֹאכַל אֲשֵׁרֶיהָ וְטוֹב לָךְ.

אֲשֵׁרֶיהָ - בעולם הזה, וטוֹב לָךְ - לעולם הבא.

אינהו מכבד?

המכבד את הבריות, שְׁנַאֲמַר (שמואל א ב) :

כִּי מוֹכְבְּדֵי אֲכַבְד וּבְיֵי יִקְלוּ.

ב. בן עזאי אומר :

הוי כץ למצנה קלה כבחמורה, ובורח מן העבכה.

שמצנה גורכת מצנה, ועבכה גורכת עבכה.

ששכר מצנה - מצנה, ושכר עבכה - עבכה.

ג. הוא הִזָּה אומר :

אל תהי בז לכל אדם, ואל תהי מפליג לכל דבר,

שאיין לך אדם שאין לו שעה,

ואין לך דבר שאין לו מקום.

ד. רבי לויטס איש יבנה אומר :

מאד מאד הוי שפל רוח, שתקנת אנוש רמה.

רבי יוחנן בן ברוקא אומר :

כל המחלל שם שמים בסתר - נפרעין ממנו בגלוי.

אחד שזגג ואחד מזיד בחלול השם.

ה. רבי ישמעאל בנו אומר :

הלומד תורה על מנת ללמד -

מספיקין בידו ללמוד וללמד.

והלומד על מנת לעשות -

מספיקין בידו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות.

ו. רבי צדוק אומר :

אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום לחפור בהם.

וכך הִזָּה הלל אומר : ודשתמש בתגא חלף.

הא למדת :

כל הנהנה מדברי תורה - נוטל חזיו מן העולם.

ז. רבי יוסי אומר :

כל המכבד את התורה -

גופו מכבד על הבריות.

וכל המחלל את התורה -

גופו מחלל על הבריות.

ז. רבי ישמעאל בנו אומר :

החושך עצמו מן הדין -

פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא.

והגס לבו בהוראה -

שופה, רשע וגס רוח.

ח. הוא הִזָּה אומר :

אל תהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אחד.

ואל תאמר : 'קבלו דעתי!'

שהן רשאים ולא אתה.

ט. רבי יונתן אומר :

כל המקים את התורה מעני -

סופו לקימה מעשר.

וכל המבטל את התורה מעשר -

סופו לבטלה מעני.

י. רבי מאיר אומר :

הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה.
והוי שפל רוח בפני כל אדם.
ואם בטלת מן התורה -
יש לך בטלים הרבה פנגדך.
ואם עמלת בתורה -
יש לו שכר הרבה לתן לך.

יא. רבי אלעזר בן יעקב אומר :

העושה מצנה אחת -
קונה לו פרקליט אחד.
והעובר עברה אחת -
קונה לו קטיגור אחד.
תשובה ומעשים טובים - כתרס בפני הפרענות.

רב יוחנן הסנדלר אומר :

כל פנסיה שהיא לשם שמים - סופה להתקים.
ושאינה לשם שמים - אין סופה להתקים.

יב. רבי אלעזר בן שמוע אומר :

יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך,
וכבוד חברך - כמוכא רבך,
ומוכא רבך - כמוכא שמים.

יג. רבי יהודה אומר :

הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון.

רבי שמעון אומר :

שלשה כתרס הם :
כתר תורה וכתר כהנה וכתר מלכות ;
וכתר שם טוב עולה על גביהן.

יד. רבי נהוראי אומר :

הוי גולה למקום תורה,
ואל תאמר שהיא תבוא אחריך, שחברך יקמוה בידך.
ואל בינתך אל תשיען.

טו. רבי ינאי אומר :

אין בדינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים.

רבי מתאי בן חרש אומר :

הוי מקדים בשלום כל אדם,
והוי זנב לאריות, ואל תהי ראש לשועלים.

טז. רבי יעקב אומר :

העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא,
התקן עצמך בפרוזדור, כדי שתפנס לטרקליו.

יז. הוא היה אומר :

לפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה,
מכל חיי העולם הבא ;
ונפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא,
מכל חיי העולם הזה.

יח. רבי שמעון בן אלעזר אומר :

אל תרצה את חברך בשעת פעסו,
ואל תנחמונו בשעה שמתו מטל לפניו,
ואל תשאל לו בשעת נדרו,
ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו.

יט. שמואל הקטן אומר :

'בזכר אויבך אל תשמחו ובכשלו אל יגל לכה,
כן יראה יי ורע בעיניו והשיב מעליו אפו' (משלי כד, יז - יח).

כ. אלישע בן אבויה אומר :

הלומד ילד, למה הוא דומה?
לדיו כתובה על גר חדש.
והלומד זקן למה הוא דומה?
לדיו כתובה על גר מחוק.

רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי אומר :

הלומד מן הקטנים, למה הוא דומה?
לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו.
והלומד מן הזקנים, למה הוא דומה?
לאוכל ענבים בשלות ושותה יין ישן.

רבי אומר :

אל תסתפל בקנקן, אלא במה שישי בו ;
יש קנקן חדש מלא ישן,
וישן - שאפלו חדש אין בו.

כא. רבי אלעזר הקפר אומר :

הקנאה, והתאנה, והכבוד -
מוציאין את האדם מן העולם.

כב. הוא היה אומר :

הילודים - למות, והמתים - להחיות, והחיים - לדון ;
לידע להודיע ולהודע,
שהוא אל, הוא היוצר, הוא הבורא, הוא המבין,
הוא הדן, הוא עד, הוא בעל דין, והוא עתיד לדון.
ברוך הוא, שאין לפניו לא עולה ולא שכחה,
ולא משוא פנים ולא מקח שוחד,
שהכל שלו.
נדע, שהכל לפי החשבון.

ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך,
שעל פרחך אתה נוצר, ועל פרחך אתה נולד,
ועל פרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת,
ועל פרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון,
לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

פרק חמישי

א. בעשרה מאמרות נברא העולם.
ומה תלמוד לומר?
וחלא במאמר אחד יכול להבראות?
אלא להפירע מן הרשעים,
שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות;
ולתן שכר טוב לצדיקים,
שמקזמין את העולם שנברא בעשרה מאמרות.

ב. עשרה דורות מאדם עד נח,
להודיע כמה ארך אפים לפניו,
שכל הדורות היו מכעיסין ובאין,
עד שהביא עליהם את מי המבול.

עשרה דורות מנח עד אברהם,
להודיע כמה ארך אפים לפניו,
שכל הדורות היו מכעיסין ובאין,
עד שבא אברהם וקבל עליו שכר כלם.

ג. עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום,
ועמד בכלם,
להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו עליו השלום.

ד. עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים.
עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים
ועשר על הים.

עשרה נסיונות נסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר,
שנאמר (במדבר יד, כב):

וַיִּנסוּ אֹתִי זֶה עֲשֶׂר בְּעַמִּים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי.

ה. עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש:
לא הפילה אשה מריח בשר הקדש,
ולא הסריח בשר הקדש מעולם,
ולא נראה זבוב בבית המטבחים,
ולא ארע קרי לכהן גדול ביום הכפורים,

ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה,
ולא נצחה הרוח את עמוד העשן,
ולא נמצא פסול בעלמך ובשתי הלחם ובבלחם הפנים,
עומדים צפופים ומשתחנים רוחים,
ולא הזיק נחש ונקרב בירושלים מעולם,
ולא אמר אדם לחברו:
צר לי המקום שאלין בירושלים:

ו. עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן:
פי הארץ, ופי הבאר, ופי האתון,
והקשת, והמן, והמטה, והשמיר,
והכתב, והמכתב, והלוחות.

ויש אומרים:

אף המזיקין, וקבורתו של משה, ואילו של אברהם אבינו.
ויש אומרים:
אף צבת בצבת עשויה.

ז. שבועה דברים בגלם ושבועה בחכם.
חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה,
ואינו נכנס לתוך דברי חברו,
ואינו נבהל להשיב,
שואל כענין ומשיב כהלכה,
ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון,
ועל מה שלא שמע - אומר: 'לא שמעתי',
ומודה על האמת.
וחלופיהו בגלם.

ח. שבועה מיני פרעניות באין לעולם,
על שבועה גופי עברה:
מקצתו מעשריו ומקצתו אינן מעשריו -

רעב של בצרת באה,
מקצתו רעבים ומקצתו שבעים.
גמרו שלא לעשר -
רעב של מהומה ושל בצרת בא.
ושלא לטול את החלה -
רעב של כליה באה.

דבר בא לעולם -
על מיתות האמורות בתורה, שלא נמסרו לבית דין,
ועל פרות שביעית.
חרב באה לעולם -
על ענוי הדיון, ועל עויות הדיון,
ועל המורים בתורה שלא כהלכה.

ט. חָיָה רָעָה בָּאָה לְעוֹלָם - על שְׁבוּעַת שְׁנָא, וְעַל חֲלוּל הַשֵּׁם.
גְּלוּת בָּאָה לְעוֹלָם - על עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת זָרָה,
וְעַל גְּלוּי עֲרִיזוֹת, וְעַל שְׁפִיכוֹת דָּמִים, וְעַל הַשְּׁמִטָּה הָאֲרָצִי.

בְּאַרְבַּעַת פְּרָקִים הַדְּבָר מֵתְרַבֵּה:
בְּרַב־יָעִית וּבְשִׁבְעֵינִית, וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית,
וּבְמוֹצָאֵי הַחֵג שֶׁבְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה.
בְּרַב־יָעִית -

מִפְּנֵי מַעֲשֵׂר עָנִי שֶׁבְשִׁלְשִׁית.
בְּשִׁבְעֵינִית -

מִפְּנֵי מַעֲשֵׂר עָנִי שֶׁבְשָׁשִׁית.
וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית - מִפְּנֵי פְּרוֹת שְׁבִיעִית.
וּבְמוֹצָאֵי הַחֵג שֶׁבְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה -
מִפְּנֵי גָזֵל מִתְּנוּת עֲנִיִּים.

י. אַרְבַּע מִדּוֹת בְּאֶדָם:

הָאוֹמֵר: 'שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שִׁלְךָ' -
זו מִדַּת בִּינוּנִית, וְיִשׁ אֹמְרִים: זו מִדַּת סְדוּם.
'שְׁלִי שִׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלִי' - עִם הָאֲרָצִי.
'שְׁלִי שִׁלְךָ וְשִׁלְךָ שִׁלְךָ' - חֲסִיד.
'שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שְׁלִי' - רָשָׁע.

יא. אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדַעוֹת:

נוֹחַ לְכַעוֹס וְנוֹחַ לְרַצוֹת -
יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסָדוֹ;
קָשָׁה לְכַעוֹס וְקָשָׁה לְרַצוֹת -
יָצָא הַפְּסָדוֹ בְּשְׂכָרוֹ;
קָשָׁה לְכַעוֹס וְנוֹחַ לְרַצוֹת - חֲסִיד,
נוֹחַ לְכַעוֹס וְקָשָׁה לְרַצוֹת - רָשָׁע.

יב. אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים:

מַהֲרָ לְשִׁמוּעַ וּמַהֲרָ לְאַבֵּד -
יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהַפְּסָדוֹ;
קָשָׁה לְשִׁמוּעַ וְקָשָׁה לְאַבֵּד -
יָצָא הַפְּסָדוֹ בְּשְׂכָרוֹ;
מַהֲרָ לְשִׁמוּעַ וְקָשָׁה לְאַבֵּד - חֲכָם;
קָשָׁה לְשִׁמוּעַ וּמַהֲרָ לְאַבֵּד - זֶה חֶלֶק רָע.

יג. אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה:

הַרוֹצֵה שְׂתֵּנוֹ וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרָיִם -
עֵינָו רָעָה בְּשָׁל אַחֲרָיִם.
יִתְּנוּ אַחֲרָיִם וְהוּא לֹא יִתֵּן -
עֵינָו רָעָה בְּשָׁלוֹ;
יִתֵּן וְיִתְּנוּ אַחֲרָיִם - חֲסִיד.
לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרָיִם - רָשָׁע.

יד. אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי לְבַיִת הַמְּדֻרָשׁ:

הוֹלֵךְ וְאֵינּוּ עוֹשֶׂה -
שֹׁכֵר הַלֵּיכָה בְּיָדוֹ;
עוֹשֶׂה וְאֵינּוּ הוֹלֵךְ -
שֹׁכֵר מַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ;
הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה - חֲסִיד;
לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה - רָשָׁע.

טו. אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבֵי לְפָנֵי חֲכָמִים:

סָפּוֹג, וּמִשְׁפָּךְ, מִשְׁמֶרֶת, וְנִפְחָה.
סָפּוֹג - שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת הַכֵּל;
מִשְׁפָּךְ - שֶׁמְכַנֵּס בְּזוֹ וּמוֹצִיא בְּזוֹ;
מִשְׁמֶרֶת -
שֶׁמוֹצִיאָה אֶת הַיַּיִן וְקוֹלְטָת אֶת הַשְּׂמֵרִים;
וְנִפְחָה -

שֶׁמוֹצִיאָה אֶת הַקֶּמַח וְקוֹלְטָת אֶת הַסֵּלֶת.

טז. כָּל אֲהָבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְּדָבָר -

בְּטֵל דָּבָר, בְּטֵלָה אֲהָבָה;
וְשֶׁאִינָה תְלוּיָה בְּדָבָר - אִינָה בְּטֵלָה לְעוֹלָם.
אִיזוֹ הִיא אֲהָבָה הַתְלוּיָה בְּדָבָר?
זוֹ אֲהָבַת אֲמִנוֹן וְתָמָר.
וְשֶׁאִינָה תְלוּיָה בְּדָבָר?
זוֹ אֲהָבַת דָּוִד וַיהוֹנָתָן.

יז. כָּל מַחְלוֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם - סוֹפָה לְהַתְקִים;

וְשֶׁאִינָה לְשֵׁם שָׁמַיִם - אֵין סוֹפָה לְהַתְקִים.
אִיזוֹ הִיא מַחְלוֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם?
זוֹ מַחְלוֹקֶת הַלֵּל וְשִׁמְשֵׁי;
וְשֶׁאִינָה לְשֵׁם שָׁמַיִם?
זוֹ מַחְלוֹקֶת קָרַח וְכָל עֲדָתוֹ.

יח. כָּל הַמְּזַכֶּה אֶת הַרְבִּים -

אֵין חֲטָא בָּא עַל יָדוֹ;
וְכָל הַמַּחְטִיא אֶת הַרְבִּים -
אֵין מִסְפִּיקוֹ בְּיָדוֹ לְעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה.
מִשֶּׁה זָכָה וְזָכָה אֶת הַרְבִּים,
זְכוּת הַרְבִּים תְּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים לט),
'צְדָקָת ה' עֲשִׂיהָ וּבִישְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל'.

וְרַבְעָם חֲטָא וְהַחְטִיא אֶת הַרְבִּים,
חֲטָא הַרְבִּים תְּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מַלְכִים א טו),
'עַל זֹטָאוֹת יִרְבְּעָם,
אֲשֶׁר זֹטָא וְאֲשֶׁר הִזְחִיֵּא אֶת יִשְׂרָאֵל'.

יט. כל מי שיגיש בגידו שלשה דברים הללו -

מתלמידיו של אברהם אבינו.

ושלשה דברים אחרים - מתלמידיו של בלעם הרשע.

עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה -

מתלמידיו של אברהם אבינו.

עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה -

מתלמידיו של בלעם הרשע.

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו

לתלמידיו של בלעם הרשע?

תלמידיו של אברהם אבינו,

אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא,

שנאמר (משלי ח, כא) :

לְהַזְזִיל אֶהְבִּי יֵשׁוּ, וְאַצְרַתִּיהֶם אֲבוּלֵאִי.

אבל תלמידיו של בלעם הרשע

יורשין גיהנם ויורדו לבאר שחת, שנאמר (תהלים נח, כד),

וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִידֵם לְבָאֵר שִׁזְזֹת,

אֲנִישֵׁי דָמִים וּמְרֻמָּה לֹא יִזְצִוּ יַמֵּיהֶם,

וְאֲנִי אֶבְטְוּ בָרָךְ.

כ. יהודה בן תימא אומר :

הווי עו כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי,

לעשות רצון אביך שבשמים.

הוא היה אומר :

עו פנים לגיהנם, ובשתי פנים לגן עדן.

יהי רצון מלפניך ?? אלהינו,

שתבנה עירך במהרה בימינו,

ותן חלקנו בתורתך.

כא. הוא היה אומר :

בו חמש שנים למקרא,

בו עשר למשנה,

בו שלש עשרה למצות,

בו חמש עשרה לתלמוד,

בו שמונה עשרה לחפה,

בו עשרים לרדוף,

בו שלשים לכח,

בו ארבעים לבינה,

בו חמשים לעצה,

בו ששים לזקנה,

בו שבעים לשיבה,

בו שמונים לגבורה,

בו תשעים לשוב,

בו מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם.

כב. בו בג בג אומר :

הפך בה והפך בה, דכלא בה.

ובה תחזי, וסיב ובלה בה,

ומנה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה.

כג. בו הא הא אומר;

לפום צערא אגרא :

פרק ששי

שנו חכמים בלשון המשנה ;

ברוך שבחר בהם ובמשנתם.

א. רבי מאיר אומר :

כל העוסק בתורה לשמה -

זוכה לדברים הרבה,

ולא עוד,

אלא שכל העולם פלו כדי הוא לו,

נקרא רע, אהוב,

אוהב את המקום, אוהב את הבריות,

משמח את המקום, משמח את הבריות ;

ומלבשתו עננה ויראה,

ומכשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן,

ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות,

ונהניו ממנו עצה ותושבה בינה וגבורה,

שנאמר (משלי ח, יא) :

כִּי עֲצָה וְתוֹשִׁיָּה אֲנִי בֵינָה לִי גְבוּרָה ;

ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין,

ומגליו לו רזי תורה,

ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק ;

והוי צנוע, וארך רוח, ומוחל על עלבונו,

ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

ב. אמר רבי יהושע בן לוי :

בכל יום ניום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת :

אוי להם לבריות מעלבונה של תורה !

שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא גזוף,

שנאמר (משלי יא, כב) :

גֹּזֵם זָהָב בְּאֵף וְזָוִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם,

וְאָמַר (שמות לב, יט) :

וְהַלְוֹזֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הִמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא,
זָרוֹת עַל הַלְוֹזֹת,
אֵל תִּקְרָא יְזוֹרוֹתֵי אֱלֹא חֲרוֹתֵי,
שְׂאִין לָךְ בֶּן חוֹרִין אֱלֹא מִי שְׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תוֹרָה,
וְכָל מִי שְׁעוֹסֵק בַּתוֹרָה תְּדִיר -
הָרִי זֶה מִתְעַלֶּה, שְׁנֵאמַר (במדבר כא, יט) :
וּמִמִּתְעַלֶּה יִזְוָלֵאֵל וּמִיִּזְוָלֵאֵל בְּבוֹת.

בְּתַלְמוּד, בְּשִׂמְיעַת הָאֵזֶן, בְּעֲרִיכַת שְׁפָתַיִם,
בְּבִינַת הַלֵּב, בְּשִׂכְלוֹת הַלֵּב,
בְּאִימָה, בְּיִרְאַה, בְּעִנְוָה, בְּשִׂמְחָה,
בְּשִׂמוּשׁ חֲכָמִים, בְּדִקְדוּק חֲבָרִים, בְּפִלְפוּל הַתַּלְמִידִים,
בְּיִשׁוּב, בְּמִקְרָא, בְּמִשְׁנָה,
בְּמַעוּט שְׁנָה, בְּמַעוּט שִׂיחָה,
בְּמַעוּט תַּעֲנוּג, בְּמַעוּט שְׁחוּק, בְּמַעוּט דְּרַךְ אֶרֶץ,
בְּאֶרֶךְ אַפִּים, בְּלֵב טוֹב,
בְּאַמוּנַת חֲכָמִים, בְּקִבְלַת הַיְסוּרִין.

ג. הַלּוּמֵד מִחֲבֵרו פָּרַק אֶחָד, או הִלְכָה אַחַת,
או פְּסוּק אֶחָד, או דְּבוּר אֶחָד, אֶפִּילוּ אוֹת אַחַת -
צָרִיךְ לְנַהוֹג בּוֹ כְּבוֹד ;
שְׂכַן מַצִּינוּ בְּדוּד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל,
שְׂלֵא לְמַד מֵאַחִיתוֹפֵל אֱלֹא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלִבְךָ,
קְרָאוּ רְבוּ, אֶלּוּפוּ וּמִיִּדְעוּ, שְׁנֵאמַר (תהילים נה, יד)
יְאִתָּה אֲנֹשִׁי כְּעַרְכִּי אֶלּוּפִי וּבְיַדְעִי.
וְהֵלֵא דְבָרִים קַל נְחוּמָר :
וּמָה דוּד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל,
שְׂלֵא לְמַד מֵאַחִיתוֹפֵל אֱלֹא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלִבְךָ,
קְרָאוּ רְבוּ אֶלּוּפוּ וּמִיִּדְעוּ -
הַלּוּמֵד מִחֲבֵרו פָּרַק אֶחָד, או הִלְכָה אַחַת,
או פְּסוּק אֶחָד, או דְּבוּר אֶחָד, או אֶפִּילוּ אוֹת אַחַת ;
עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שְׁצָרִיךְ לְנַהוֹג בּוֹ כְּבוֹד !

ו. הַמְּכִיר אֶת מְקוּמוֹ, וְהַשְּׂמַח בְּחִלְקוֹ,
וְהַעוֹשֶׂה סִיג לְדַבְּרָיו, וְאִינוּ מַחְזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ,
אוֹהֵב, אוֹהֵב אֶת הַמְּקוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת,
אוֹהֵב אֶת הַצְּדָקוֹת, אוֹהֵב אֶת הַתּוֹכָחוֹת,
אוֹהֵב אֶת הַמִּיִּשְׂרָיִם,
וּמִתְרַחֵק מִן הַכְּבוֹד,
וְלֹא מְגִיס לְבוֹ בְּתַלְמוּדוֹ, וְאִינוּ שְׂמַח בְּהוֹרָאָה,
נוֹשֵׂא בְּעַל עִם חֲבֵרוֹ, וּמְכָרִיעוּ לְכַף זְכוּת,
מַעֲמִידוֹ עַל הָאֶמֶת, מַעֲמִידוֹ עַל הַשְּׁלוֹם,
מִתְיָשֵׁב לְבוֹ בְּתַלְמוּדוֹ,
שׂוֹאֵל וּמְשִׁיב, שׂוֹמֵעַ וּמוֹסִיף,
הַלּוּמֵד עַל מְנַת לְלַמֵּד, וְהַלּוּמֵד עַל מְנַת לְעַשׂוֹת,
הַמְּחַכִּים אֶת רְבוּ, וְהַמְּכַוֵּן אֶת שְׂמוּעָתוֹ,
וְהַאֲמִיר דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ,
הָא לְמַדְתָּ,
שְׁפַל הַאֲמִיר דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ - מְבִיא גְּאֻלָּה לְעוֹלָם,
שְׁנֵאמַר (אסתר ב, כח) :
וְהַאֲמִיר אֶסְתֵּר לְמַלְכָּה בְּשֵׁם מְרַדְּכִי.

וְאִין כְּבוֹד אֱלֹא תוֹרָה, שְׁנֵאמַר (משלי ג, לה)
'כְּבוֹד זִוְכָמִים יִזְוָלוּ' ;
'וְהַתְּמִימִים יִזְוָלוּ טוֹב' (משלי כח, י)
וְאִין טוֹב אֱלֹא תוֹרָה, שְׁנֵאמַר (שם ד, א)
'כִּי לְקוֹז טוֹב זָתַתִּי לְכֶם תוֹרָתִי אֵל תַּעֲזֹבוּ' .

ז. גְּדוּלָּה תוֹרָה :
שְׂחִיא נוֹתַנַת חַיִּים לְעַשִּׂיָּה בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא,
שְׁנֵאמַר (משלי ד, כב) :
כִּי זִוּיִם הֵם לְמוֹצֵאֵיהֶם וּלְכָל בְּשִׂרוֹ מִרְפָּא,
וְאָמַר (שם ג, ח),
'רְפָאוֹת תְּהִי לְשִׁרְךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ',
וְאָמַר (שם ג, יח) :
'עֵץ זִוּיִם הִיא לְמוֹזוּזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מֵאֲשֵׁר',
וְאָמַר (שם א, ט)
'כִּי לְוִית זֶן הֵם לְרֵאשִׁיף וְעֵנְקִים לְלִרְזָרְתֶיךָ',
וְאָמַר (שם ד, ט)
'תֵּן לְרֵאשִׁיף לְוִית זֶן עֲטָרַת תְּפָאֲרַת תְּמַנְנֶיךָ',
וְאָמַר (שם ד, יט) :
'כִּי בִי יִרְבוּ יְמִיָּה וְיִוְסִיפוּ לָךְ שְׁנֵזוֹת זִוּיִים',
וְאָמַר (שם ג, יז)
'אֶרֶץ יְמִים בְּיַמִּיָּה בְּשִׂמְאוּלָּה עֵשֶׂר וְכְבוֹד',
וְאָמַר (שם ג, יב) :
'כִּי אֶרֶץ יְמִים וְשְׁנֵזוֹת זִוּיִם וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ'.

ד. כֵּן הִיא דְרָכָה שֶׁל תוֹרָה :
פֶּת בְּמַלְח תֵּאכַל, וּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה, וְעַל הָאֶרֶץ תִּישָׁן,
וְחִנִּי צַעַר תַּחֲנִיחַ, וּבַתּוֹרָה אַתָּה עֹמֵל ;
וְאִם אַתָּה עֹשֶׂה כֵן, 'אֲשִׁירְךָ וְטוֹב לָךְ' (תהילים קכח, א)
'אֲשִׁירְךָ' - בְּעוֹלָם הַזֶּה, 'וְטוֹב לָךְ' - לְעוֹלָם הַבָּא.
אֵל תִּבְקֹשׁ גְּדוּלָּה לְעַצְמְךָ וְאֵל תַּחֲמוּד כְּבוֹד.
יִתֵּר מִלְמוּדֶיךָ עֲשֵׂה ;
וְאֵל תִּתְּאוּהָ לְשַׁלְחָנֶם שֶׁל מְלָכִים,
שְׁשַׁלְחֶנְךָ גְּדוּל מִשְׁלַחְנֶם, וְכַתְרֶנְךָ גְּדוּל מִכְתָּרֶם,
וְנֵאמָרוּ הוּא בַּעַל מְלֹאכְתְּךָ, שְׂיִשְׁלֶם לָךְ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ.
ה. גְּדוּלָּה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַכְּהוֹנָה וּמִן הַמְּלָכוּת,
שְׂחַמְלָכוּת נְקִינִית בְּשַׁלְשִׁים מַעְלוֹת,
וְהַכְּהוֹנָה - בְּעֵשְׂרִים וְאַרְבַּע,
וְהַתּוֹרָה נְקִינִית בְּאַרְבָּעִים וּשְׂמוֹנֶה דְבָרִים :

ח. רבי שמעון בן מנסיא אומר

משום רבי שמעון בן יוחי :

הנוי, והכח, והעשר, והכבוד,

והחכמה, והזקנה, והשיבה, והבנים -

נאה לצדיקים ונאה לעולם,

שנאמר (שם טו, לא) :

'עֲלִיָּה תִּפְאֶרֶת שִׁיבָה, בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא',

ואומר (שם יד, כד) : 'עֲלִיָּה זִכְרֵי עֲשָׂרָה ;

ואומר (שם יז, ו)

'עֲלִיָּה זְקֵימֵי בְּנֵי בָּנִים, וְתִפְאֶרֶת בְּנֵי אֲבוֹתֵי',

ואומר (שם כ, ט)

'תִּפְאֶרֶת בְּזוּרִים כּוֹזֵם, וְהִדָּר זְקֵימֵי שִׁיבָה',

ואומר (ישעיה כד, כג)

וְזוֹפְרָה הַלְּבָבָה וּבוֹשָׁה הַזּוֹבָה,

כי מלך יהיה צבאות בהר ציון ובירושלים,

וְנָגַד זְקֵימוֹ כְּבוֹד'.
רבי שמעון בן מנסיא אומר :

אלו שבע מדות, שמנו חכמים לצדיקים,

כלם נתקיימו ברבי ובבניו.

ט. אמר רבי יוסי בן קסמא :

פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד,

ונתן לי שלום, והחזירתי לו שלום,

אמר לי : רבי,

מאיזה מקום אתה?

אמרתי לו :

מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני.

אמר לי : רבי,

רצונך שתדור עמנו במקומנו?

ואני אתן לך אלה אלהים דברי זהב,

ואבנים טובות ומרגליות.

אמרתי לו : בני,

אם אתה נתן לי כל כסף וזהב,

ואבנים טובות ומרגליות שבעולם,

איני דר אלא במקום תורה,

לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם,

לא כסף, ולא זהב, ולא אבנים טובות ומרגליות,

אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שנאמר (משלי ו, כב) :

'בַּהֲתַלְלָךָ תִּנְזָוָה אוֹתָךְ, בְּשִׂכְכָךָ תִּשְׂמָוֵר עֲלֶיךָ,

וְהַקִּיצוֹת הֵיא תִשְׁיוֹרָךְ',

'בַּהֲתַלְלָךָ תִּנְזָוָה אוֹתָךְ' - בעולם הזה,

'בְּשִׂכְכָךָ תִּשְׂמָוֵר עֲלֶיךָ' - בקבר,

וְהַקִּיצוֹת הֵיא תִשְׁיוֹרָךְ - לעולם הבא,

וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל,

'טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלֹפֵי זָהָב וְכֶסֶף',

ואומר (חגי ב, ח),

לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב זָאֵם יְהוָה צְבָאוֹת.

י. חמשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו, ואלו הן,

תורה - קנין אחד,

שמים וארץ - קנין אחד,

אברהם - קנין אחד,

ישׂראל - קנין אחד,

בית המקדש - קנין אחד.

תורה קנין אחד מנין? דכתיב

'יְהוָה קָנָה רֵאשִׁית דְּרָכּוֹ מִפְּעֻלָּיו מֵאֵז',

שמים וארץ קנין אחד מנין? דכתיב

'כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כֶּסֶף וְהָאָרֶץ הָדָם רִגְלֵי

אֵי זֶה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנֶנּוּ לִי וְאֵי זֶה מְקוֹם מִנוּזוֹתַי',

ואומר :

'כֹּה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְהוָה,

כֻּלָּם בְּזוֹכְמָה עֲשִׂיתָ מִלְּאֵה הָאָרֶץ קִינָה'.

אברהם קנין אחד מנין? דכתיב

וַיִּבְרַכְהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֲלִיּוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם

וְאָרֶץ'.

ישׂראל קנין אחד מנין? דכתיב :

'עַד יַעֲבֹר עֲמָךְ יְהוָה עַד יַעֲבֹר עִם אוֹ קִנְיָתִי',

ואומר :

'לְקַדוֹשִׁים אֲשֶׁר בְּאָרֶץ הַמָּה וְאֲדִירֵי כָל זֹפְצֵי בָּם',

בית המקדש קנין אחד מנין? דכתיב,

'מִכּוֹן לְשִׁבְתָּךְ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקֹּדֶשׁ אֲדָנִי כּוֹנֵן יְדִירָךְ',

ואומר :

וַיְבִיאֵם אֵל גְּבוּל קִדְשׁוֹ הַר זֶה קִנְיָתָהּ יְבִינֶנּוּ'.

יא. כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו,

לא בראו אלא לכבודו, שנאמר,

'כֹּל הַזִּקְרָא בְּשִׁבְמִי וְלְכַבּוֹדִי בְּרֵאתִיו,

וַיִּצְרַתִּיו אֶף עֲשִׂיתִיו',

ואומר : 'יהוה ימלך לעולם ועד'.

רבי חנניא בן עקשא אומר :

רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישׂראל,

לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר :

'יהוה נופץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר'.

